

*Дмитренко Степан Петрович, кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології публічного управління та
адміністрування НПУ імені М.П. Драгоманова*

МИТИВАЦІЙНІ ЧИННИКИ ПОЛІТИЧНИХ ПРОТЕСТІВ В УКРАЇНІ

Кожне суспільство створює свої форми державного устрою та державного правління, особливості суспільного життя та культурного простору, і, з поміж іншого, форми та моделі протестної участі та поведінки. Поняття протест, у його політичному прояві, охоплює достатньо широке коло понять та явищ. До нього відносять заперечення певних принципів політичного життя, незадоволення існуючими порядками чи інститутами влади у цілому, незгоду з конкретним політичним явищем чи діяльністю політика або політичним рішенням, прийнятим певним інститутом влади. Протест може викликати спосіб реалізації певного рішення, і тут скоріше буде незгода не із самим примусом, а з формою його здійснення. Тому феномен політичного чи соціального протесту є, і буде залишатись актуальним політичним явищем та науковою категорією осмислення і розкриття внутрішнього змісту якої завжди потребуватиме глибоких теоретичних розвідок.

Значну теоретичну основу політичного протесту у зарубіжній політичній науці склали роботи: Ш. Айзенштадта, Р. Брубейкера, Т. Гара, С. Терроу, Дж. Дженкінса, Б. Кландермаса, Х. Ларді, Ч. Тіллі, Т. Скокпола, Т. Жиро та інших. У вітчизняній політології у рамках дослідження проблематики політичної участі, політичної діяльності, політичної боротьби та вивчення сучасних суспільних та політичних процесів, проблематика політичного протесту піднімається Н. Ротар, І. Побочим, Є. Лисеєнко, Г. Зеленько, О. Максимовою.

Політичний протест є об'єктивною політичною категорією, явищем яке у різних формах існує у будь-якому суспільстві. Його визначають як вид політичної діяльності, участі чи поведінки яка здійснюється окремим індивідом чи соціальною групою, проходить у активній чи пасивній формі, і може призвести до дестабілізації політичного життя. На думку автора, діяльність, участь чи поведінка постають у різних дослідників формами (без принципової різниці у розумінні його змісту та внутрішніх складових) вияву незгоди окремої особи чи певної соціальної спільноти з політичним курсом держави, рішеннями законодавчих, виконавчих чи судових органів влади та ін.

Протест політичний (лат. *protestor* – публічно доводити, грец. – політика) – вид політ. участі, що виражається у негативному ставленні до

політ. системи в цілому або до її окремих елементів, норм, цінностей у відкритій, демонстративній формі [4, с. 557].

Отже, як легальна та фактично існуюча форма політичної участі громадян у творенні політичної дійсності, політичний протест тісно пов'язаний з можливістю та реалізацією базових ліберальних свобод та демократією у її сучасному розумінні. Існування вказаних констант, на думку Р.Даля, наповнює реальним змістом поняття політична участь яка легалізує закріплені за громадянами можливості опанування уряду, право формування політичних організацій, дискусії з політичних питань, що ведуться без побоювання переслідувань з боку влади, ознайомлення з альтернативними позиціями в ЗМІ, збереження таємниці голосування виборців, мирна передача влади переможцям виборів [2, с 20-21].

Політичний протест виникає не тільки через не ефективні рішення політичної влади або дії орієнтованих на протести індивідів та соціальних груп, але й через об'єктивні причини до яких відносять соціальну нерівність, особливості буття різних етнічних спільнот у поліетнічному суспільстві, релігійні традиції, інші процеси сучасного суспільства які є ґрунтом для виникнення протестного руху або які можуть бути використані для політичного протесту у разі «політичної потреби». При цьому обов'язкового набору причин чи мотивів для гарантованого протестного виступу немає, і який з факторів політичної напруги підштовхне до руйнації політичної рівноваги можна аналізувати тільки в кожному окремому випадку, а тому мотив до протесту є змінною внутрішньою складовою політичної участі та поведінки на індивідуальному та груповому рівнях.

Мотиви політичні (від франц. *motif* і лат. *moveo* – рухаю) тобто глибокі внутр. спонукальні фактори, які виникають із потреб суб'єкта і спонукають його до дії [3, с. 210]. Їх розглядають як комплекс заходів, що забезпечують готовність політичних сил до конкретних суспільно-політичних дій, у тому числі і протестного характеру. При цьому найбільш ефективна мобілізація можлива в групах де є активний авангард, який одночасно є ініціатором ідей та дій самої групи і комунікатором з іншими протестними групами або схильними до підтримки протесту соціальними спільнотами. Соціолог Дж. Дейвіс зазначав, що історія знає немало прикладів коли люди жили бідно, проте не мобілізувались проти існуючих злиднів. Загальновідомим є те, що бідність, знедоленість, звичка підкорятися та зневіра роблять з людей рабів, а не революціонерів. Політична практика показує, що соціальний та політичний протест можливі тоді, коли в умовах життя людей відбувається покращення, життєвий рівень зростає, а разом з ним зростають сподівання та надії на майбутнє. Якщо ж процеси позитивних змін уповільнюються, виникає

загроза їх згортанню (як у 2013 році в Україні) чи й повністю припиняються, люди схильні до протестів як у законодавчо врегульований, так і в незаконний способи. Поряд із цим, вже майже аксіомою стало те, що вплив зразків життя більш розвинених суспільств, один з чи не найважливіших мотиваційних та мобілізаційних чинників до формування руху політичного протесту.

Тому, з прикладної та загальнотеоретичної точки зору важливо визначити фактори, які лежать в основі динаміки протестної поведінки. Вітчизняні учені пропонують поділити всі підходи на три групи. До перших відносять концепцію «соціальної депривації», вперше висловлену С. Стауффером та Р. Мертоном. Під соціальною депривацією прийнято розуміти стан усвідомлення суспільством розриву між ціннісними очікуваннями і ціннісними можливостями їх задоволення. Своєю чергою ціннісні очікування – це уявлення людей про те, як вони хотіли б жити, а ціннісні можливості – це уявлення про те, як, якими способами вони можуть реалізувати свої потреби і очікування в реальному житті. Відчуваємо ж ми депривацію головним чином у тих випадках, коли оцінюємо своє становище як несприятливе порівняно із становищем інших індивідів чи соціальних груп.

Другий підхід репрезентує американська теорія мобілізації ресурсів, яка центральне місце приділяє психологічним факторам. Вона виникла у 1970-х роках і основний акцент у ній відводиться раціональному вибору як основі мотивації особистої участі та визначається, що людина керується насамперед потребою ідентифікуватися із групою, відчутти себе її частиною. У цьому випадку група виступає своєрідним захисником особи, робить її частиною значної соціальної чи політичної сили. У цьому контексті гасло політичних виступів 2004 р. «Разом нас багато – нас не подолати» в українській політичній практиці новітньої доби було чи не першим фактом реалізації цієї мобілізаційної моделі.

До третьої групи відносять підходи, де головними факторами протестної поведінки вважають політичні причини. Яскравою ілюстрацією цього підходу концепція кризи політичної участі С. Хантінгтона, яка доводить можливість виникнення і домінування жорстких форм політичної участі населення, якщо зростання політичних вимог випереджає процеси інституалізації політичної системи. З 1980-х років ці підходи змінюються теоріями політичного процесу, в яких основними поняттями стають «структура політичних можливостей» та «фази протесту», а сьогодні зарубіжні та вітчизняні науковці стверджують, що мобілізація участі у різних акціях протесту зумовлена не стільки станом незадоволення, скільки структурою політичних

можливостей відтак – політична культура і зміни системи цінностей, а не депривація визначають модель політичної участі та дії.

Американський дослідник Т. Гарр розробляючи свою концепцію протестних та революційних дій, пропонує виходити з кількох визначальних факторів. Перший – це вивчення незадоволення людей (відносна депривація) разом з аналізом тих соцієнтальних умов, які викликають незадоволення. Другим фактором є думка людей з приводу того, чи виправданий той ризик якому вони піддають себе здійснюючи політичні акції, а також з приводу вірогідності того, що ж саме вони отримують у результаті протестних дій. Третій фактор – це баланс між здатністю незадоволених людей до дій – тобто тими способами якими вони можуть організуватися, і здатністю уряду придушити чи каналізувати їх незадоволення [1, с. 30–31]. На думку ученого, недостатньо вказати на соціальні, політичні, релігійні, етнічні чи інші впливи для виникнення політичного протесту. Важливішим є те, як люди інтерпретують ці впливи і які можливі «образи» вони несуть. В основі цих інтерпретацій лежить певна класова, етнічна, релігійна, територіальна чи якась інша групова ідентичність. Ця ідентичність дає відповідь з якими з людей, або з якою основою для спорідненості, спільності люди відчують близькість, з якими з соціальних, комунікаційних, інформаційних, культурних основ вони пов'язані у найбільш комфортній та ефективній для них формі. Для кожної конкретної обставини одна з перелічених ідентичностей стає найбільш актуальною та слугує основою для політичних дій чи протестної участі.

Отже, у підсумку маємо зазначити, що до політичного протесту підштовхують психологічні, загальнокультурні, етнічні, соціальні, світоглядні та інші чинники, часто суб'єктивного характеру, які не завжди виступають на поверхню політичних процесів. Як вже зазначалось автором у інших публікаціях, мотивація до участі в акціях політичного протесту не завжди має внутрішньо усвідомлений характер, доволі часто, особливо у суспільствах, які тільки стали на шлях демократичних змін, мотиваційний поштовх надходить ззовні – від активістів протесту чи осіб, або груп які часто теж суб'єктивно зацікавлені у протестному розвитку подій. Мотивація політичного протесту виступає тільки однією з детермінант політичної поведінки, оскільки остання обумовлюється ще й культурними, світоглядними, ситуативними та ін. факторами.

В українських політичних реаліях до масових протестних дій найчастіше підштовхували чинники загальнокультурного чи євроцивілізаційного характеру. Грунтом широкого громадського збурення були вимоги дотримання притаманних українській ментальності символів «правди» «справедливості», «поваги до людської гідності», в які

вкладають загально моральний, поетично високий зміст. Бажання жити за європейським зразком, але таким як бачимо його ми, а не Європа, є рефреном вітчизняного політичного поступу суспільства за весь період після відновлення незалежної держави. До того ж авангард політичного протесту, або його лідери, в Україні часто були такими тільки номінально (принаймні в очах самих учасників протесту – як, наприклад, у 2013 році) а тому їх авторитет, чи довіра до них закінчувався разом із самим протестом.

Тут проявляється актуальність ще одного з факторів чи мотивів, які впливають на політичний протест – це нездатність органів політичного представництва та й влади у цілому створювати і відкривати канали за допомогою яких соціальні, етнічні, релігійні чи інші групи представлять і зреалізують свої інтереси в інститутах влади. До сьогодні закритими залишаються не тільки соціальні, але й інші політичні, етнічні, культурні «ліфти» через які зацікавлені групи реалізують свої, для них нагальні, інтереси, а отже не тільки суб'єктивно-емоційні, але й формально-інституційні причини політичних протестів залишаються реальністю вітчизняного політичного життя.

Список використаних джерел

1. Гарр Т.Р. Почему люди бунтуют / Т.Р. Гарр. – СПб.: Питер, 2005. – 461с.: ил. – Серия «Мастера социологии».
2. Даль Р.А. Полиархия. Участь у политическому житті та опозиція / Р. Даль.; пер. з англ. О.Д. Білогорського. – Х.: Каравелла, 2002. – 216с.
3. Мотиви політичні //Політологічний енциклопедичний словник: навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів . – К.: Генеза, 1997. – 400 с.
4. Політичний протест // Політологія: навчальний енциклопедичний словник довідник для студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації / За наук. ред. д-ра політ. н. Н.М. Хоми В. Денисенко, О.М. Сорба, Л.Я. Угрин та ін.. – Львів: «Новий Світ – 2000», 2014. – 779 с.

*Дьомкін Петро Олексійович, кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних наук КНУБА*

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНИЙ ПОГЛЯД.

Вирішення проблеми удосконалення системи державного управління на нових підходах розпочалась в нашій країні ще до проголошення незалежності після ухвалення Декларації про державний суверенітет